

Adaptief Kunstonderwijs

Mira Taapken

(0953204)

DBKV 2021-2022

Inhoudsopgave

Inleiding – blz. 3

Het Verhaal – blz. 5

Intersubjectiviteit – blz. 7

Samenwerken – blz. 9

Emotionele Ontwikkeling – blz. 11

Traumasensitiviteit – blz. 13

(her)Contextualiseren – blz. 16

Toeval – blz. 18

Presenteren – blz. 21

Conclusie – blz. 23

Bronnen – blz. 24

Inleiding

Rotterdam is een superdiverse¹ stad. Dat wil zeggen dat er zelfs binnen groepen minderheden sprake is van onderlinge verschillen. Een grote verscheidenheid onder mensen is in grootstedelijke context niet iets uitzonderlijks, maar wat Rotterdam voor mij bijzonder maakt is de eenheid die alle verschillende facetten samen vormen. Multiculturaliteit leidt namelijk niet per definitie tot samenhang. In veel multiculturele steden is namelijk ook vaak sprake van segregatie.

Rotterdam is daarentegen een stad waar minderheden de meerderheid vormen, en waar diversiteit dus niet als iets uitzonderlijk, maar als een vanzelfsprekendheid wordt beschouwd. Dit maakt Rotterdam voor mij een stad van de toekomst.

Als kunstdocent binnen deze context werkzaam zijn, riep bij mij vragen op over de inhoud van het vak. Kunsteducatie wordt op scholen veelal benaderd vanuit een West-Europese invalshoek², waarbij het vooral draait om het overbrengen van opvattingen en ideeën over kunst gebaseerd op dit Westerse canon. Door kunstonderwijs vanuit deze invalshoek te benaderen ontstaat er een enorm hiaat binnen onze collectieve kennis over wat kunst en cultuur is. Dit resulteert in een kloof tussen de groep mensen die zich binnen deze referentiekaders niet gerepresenteerd voelt, waardoor de inhoud van het vak door velen als niet relevant wordt ervaren. De meerwaarde van kunsteducatie die wij als docenten proberen over te brengen, gaat zo verloren. Naar mijn idee is het in een stad als Rotterdam daarom noodzakelijk dat kunsteducatie een dynamisch en adaptief³ karakter heeft, en niet dogmatisch of rigide van aard is.

Aan de hand van de onderzoeksvraag 'Hoe kan er een betekenisvolle en passende inhoud worden gegeven aan kunsteducatie binnen een superdiverse context?', heb ik voorwaarden en aandachtspunten geformuleerd, die nodig zijn om kunsteducatie zo nauw mogelijk op verschillende contexten aan te laten sluiten. **Mijn uitgangspunt hierbij was dat de voornaamste randvoorwaarde voor kwalitatief kunstonderwijs wordt bepaald door de mate waarin een leerling zich verbonden voelt met de inhoud.**⁴

Mijn onderzoek vond plaats op OBS over de Slinge, mijn huidige werkplek. Hier werk ik met leerlingen van verschillende sociale, culturele en religieuze achtergronden, van de leeftijden 6 tot en

¹ Vertovec, Steven. Super-Diversity. Routledge, 2015.

² Kunst (Beeldende Vormgeving/ Dans/Drama/Muziek/Algemeen) Vwo - Examenblad. CvTE-Syllabuscommissie Kunst (Algemeen) Havo En Vwo 2019/2020, https://www.examenblad.nl/examenstof/syllabus-kunst-vwo-2022/2022/vwo/f=/kunst_algemeen_vwo_versie_4_2022_nadere_vaststelling.pdf.

³ Adaptief: iets wat zich steeds aanpast aan verschillende omstandigheden.

⁴ Dit uitgangspunt is gebaseerd op een van de basis principes van pedagogische benadering uit Reggio Emilia.

met 12 jaar. De groepen 3 tot en met 8 geef ik hier 1 uur per week les in mijn eigen lokaal. Ik kreeg hier de vrijheid om mijn eigen lessen compleet naar eigen zeggen vorm te geven, wat ik beschouw als een immens voorrecht.

Het doel van dit onderzoek is niet een eenduidig antwoord vinden op mijn onderzoeksvraag, maar de lezer mee te nemen in mijn zoektocht naar hoe **adaptief kunstonderwijs** er uit zou kunnen zien.

Daarnaast wil ik de nieuwsgierigheid van zowel docent als leerling aanwakkeren om mee te denken en vooral mee te doen in het ervaren van kunstonderwijs op verschillende manieren.

Dit vraagstuk sluit tevens aan op het politieke discours van nu, waarin het bewustzijn van pluriformiteit steeds essentiëler wordt als gevolg van de actuele ontwikkelingen binnen de veranderende samenleving waarin grootstedelijk context een gegeven is. De huidige curricula worden met een meer kritische blik benaderd, en dit onderzoek gaat in op de noodzaak om het Westerse kunst canon open te breken, te bevragen en bovenal uit te breiden.

Dit onderzoek document is opgebouwd uit acht verschillende casus omschrijvingen die zich tijdens mijn lessen voordeden. Binnen deze casussen licht ik de acht aandachtspunten toe die ik toepas binnen mijn methodiek voor adaptief kunstonderwijs.

Deze aandachtspunten zijn:

- Het verhaal**; hoe zet je immateriële vormen van kunst in tijdens de les?
- Perspectief**; hoe de intersubjectiviteit binnen kunsteducatie bijdraagt aan de groei van collectieve kennis.
- Samenwerken**; hoe we door middel van beelden met elkaar leren communiceren.
- Emotionele ontwikkeling**; jezelf beter leren begrijpen door middel van beeldend werken.
- Trauma sensitiviteit**; beeldend werken inzetten als middel om te ontladen en verwerken.
- (her)**Contextualiseren**; de wereld om je heen en jezelf aan de hand van beelden in kaart brengen.
- Toeval**; durven vertrouwen op spontane ontwikkelingen tijdens de les en hoe hier op in te spelen.
- Presenteren**; het uitwisselen van elkaars creatieve proces.

Verder verduidelijk ik hoe ik tot deze aandachtspunten ben gekomen, waarom ze belangrijk zijn en hoe ik ze toepas in de praktijk.

Het verhaal

Beelden communiceren altijd een verhaal. In sommige gevallen kan tijdens een maak proces het verhaal het beeldende werk zelfs overstijgen.

Waarom is *Het Verhaal* waardevol?

Zeker voor kinderen die weinig stimulans hebben gehad op het gebied van beeldende vormgeving kan een verhaal achter het werk een brug of katalysator zijn in zijn/haar/hun beeldende proces.

De motivatie hierachter is dat veiligheid een randvoorwaarde is voor beeldend werken. Het benaderen van een verhaal/concept als immateriële vorm van kunst tijdens een les werkt drempel verlagend en stimuleert daarnaast creativiteit in de breedste zin van het woord.

Hoe kom ik aan dit aandachtspunt?

Tijdens mijn stage bij Verhalen huis Belvédère raakte ik bekend met hun visie. Zij zetten verhalen in als een tool om mensen met elkaar en hun omgeving te verbinden.

Vanuit deze visie ontwikkelde ik lesactiviteiten voor leerlingen van het Olympia College in IJsselmonde uit de schakel- en vmboklassen.

In eerste instantie was de insteek bij deze opdrachten vooral erg beeldend. De nadruk op beeldend werken kan het vertellen van een verhaal echter in de weg staan. Dit komt omdat leerlingen die weinig ervaring hebben met beeldend werken, zich onzeker kunnen voelen over hun technische uitvoering van de opdracht. Dit gegeven resulteerde in een lessen serie die draaide om zintuigelijk waarnemen. De nadruk kwam te liggen op het ervaren in plaats van het product gericht maken, wat een hoop druk wegnam en waardoor de leerlingen zichzelf vrijer durfden te uiten. Het visualiseren van deze verhalen werd een vervolgstap, i.p.v. uitgangspunt. En op deze manier vloeyde beeldend werken op een meer organische wijze voort uit de opdrachten. (Voor meer informatie zie

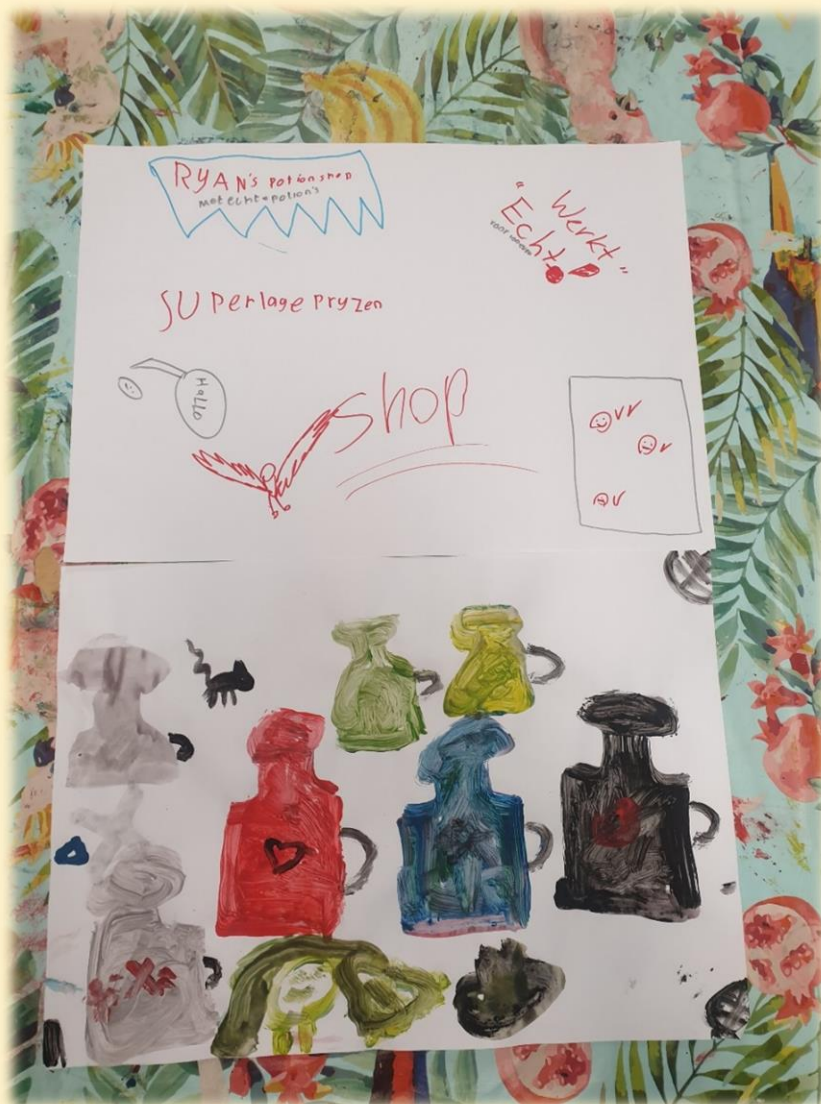
www.mier304.hotglue.me/reggiomira).

De Praktijk

De Potion Shop

De aanleiding voor dit werk was een imaginaire toverdrank winkel (Potion Shop). Deze leerling had moeite om op te starten tijdens de les en gaf aan niet gemotiveerd te zijn om het kleiwerkje van de voorafgaande les te schilderen (;de initiële opdracht), o.a. uit angst het niet 'goed' te doen.

In plaats daarvan bedacht de leerling een verhaal over een *Potion Shop*. Door hierop door te vragen, breidde het verhaal zich steeds verder uit en bedacht de leerling zelfs verkoop slogans zoals 'mijn liefdestoverdrank werkt echt, vraag maar aan mijn vriendin'. Het beeldende werk wat uit dit verhaal voortvloeide was een reclamebord voor de *Potion Shop*. Binnen zijn eigen verhaal creëerde de leerling een veilige ruimte om te experimenteren met grafisch ontwerpen. Op deze manier leidt immaterieel werken tot het verfijnen van de conceptuele ontwikkeling beeldende vaardigheden.

Het geschilderde reclamebord van de 'Potion Shop'

Intersubjectiviteit

Kunstonderwijs biedt ruimte voor subjectiviteit en intersubjectiviteit.

Waarom is werken met intersubjectiviteit waardevol?

Intersubjectiviteit kan ingezet worden in contexten waarin sprake is van diversiteit en dus vanzelfsprekend meerdere perspectieven bestaan. De uitdaging zit hem vaak in het loslaten van dualiteit en in het accepteren van de co-existentie van verschillende percepties, zodat er voor iedereen ruimte wordt gecreëerd om zich binnen te uiten.

Om af te stappen van een 'objectieve waarheid' is het belangrijk dat zowel de leerkracht als de leerlingen hiërarchische schoolse machtsverhoudingen los laten.

Hoe kom ik aan dit aandachtspunt?

Tijdens mijn stage bij Recycle Galerie Niffo maakte ik kennis met de projectmatige werkwijze van Zoë Cochia. In haar galerie aan de pretoriaalaan werkt zij samen aan tentoonstellingen met stagiaires van verschillende opleidingen. Ook organiseert ze samen met de stagiaires activiteiten voor in de wijk. Het samenwerken brengt geregeld de nodige vraagstukken met zich mee. Deze confrontaties worden door haar echter doelbewust ingezet als leermomenten waarin er altijd ruimte gemaakt wordt om dingen met elkaar te bespreken en naar elkaars verhaal te luisteren. Zodoende wordt ieders individuele belevingswereld in groepsverband verbreed. Verbanden leggen tussen verschillende percepties en daarbinnen overeenkomsten vinden is hierbij cruciaal. Bovendien draagt Zoe's eigen openheid bij aan een openhartige sfeer waarin iedereen zich vrij voelt om zich te uiten.

De Praktijk

De Tuin der Lusten

Leerlingen van groep 7 gaven hun interpretatie van het schilderij *De Tuin der Lusten* (1480-90) van Schilder *Jheronimus Bosch* (1450-1516)

) aan de hand van een opdracht waarbij ze zich inleefde in de figuurstukken in het schilderij en deze voorzagen van tekst. Binnen deze les lag de nadruk op het belang van beelden leren lezen, begrijpen en vooral interpreteren. In tijden van een onuitputtelijke toestroom aan beelden van het internet is dit een zeer waardevolle vaardigheid.

De leerlingen hadden een sterke eerste reactie op de schilderijen. Ze waren verontwaardigd, vonden

het spannend en veel moesten er erg om lachen. In de keuze van dit schilderij ben ik voorbij gegaan aan de naaktheid die in het schilderij te zien was⁵. Op mijn middelbare school en op de kunst academie, zijn naakte figuurstukken, met name vrouwelijk naakt, genormaliseerd. Deze zogenaamde 'normativiteit' geldt daarentegen voornamelijk binnen dit soort selectieve contexten.

Deze mismatch uitte zich in een oncomfortabel gevoel bij sommige leerlingen. Nu kan een zekere mate van ongemak een essentieel onderdeel zijn binnen een leerproces, maar een overschrijding van het gevoel van veiligheid zorgt dat het leerproces stagneert. Ondanks mijn begeleiding, gaven sommige leerlingen aan zich niet prettig te voelen bij het uitvoeren van de opdracht. Het is noodzakelijk om als docent het gevoel van leerlingen te respecteren en serieus te nemen.⁶In dit geval gaf ik hun een compliment voor het aangeven van hun grenzen.

Deze confrontatie, die vele anderen ook ervoeren, leidde tijdens de nabespreking voornamelijk tot het gespreksonderwerp naaktheid. Sommige leerlingen zeiden dat ze naaktheid grappig vonden, anderen vertelde dat ze het gek vonden, omdat ze niet vaak naakte mensen zagen. Weer anderen vonden naakt zijn juist iets vanzelfsprekends en natuurlijk.

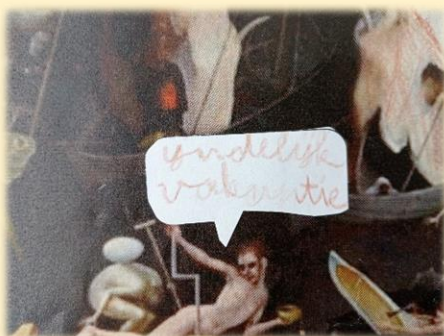
Dit gesprek eindigde niet met een eenduidig antwoord, maar iedereen was tijdens de bespreking betrokken en deelden zijn/haar mening. Hierbij werd er met respect, interesse en vooral veel plezier naar elkaar geluisterd.

Toegevoegde tekst: 'Heb je weer de oven aan laten staan?'

De tuin der Lusten met toegevoegde tekst van leerlingen

Toegevoegde tekst: 'Eindelijk vakantie'

⁵ Een kritisch-reflectieve houding naar de culturele referenties die je als kunstdocent mee de les inneemt is een fundamenteel onderdeel van het dekoloniseren van het huidige kunst canon.

⁶ Je eigen gevoel serieus nemen als docent is ook belangrijk. Door er open over te communiceren creëer je een gelijkwaardig en empathisch leerklimaat en draagt je uit dat iedereen het recht heeft om te voelen en te zijn wij hij/zij/hen is.

Samenwerken

Historisch gezien wordt kunst gebruikt als communicatie middel en is dus inherent een sociaal fenomeen, we maken in veel gevallen kunst voor elkaar.

Waarom is samenwerken waardevol?

Door samen te werken word je direct geconfronteerd met de dialoog tussen elkaars beeldende werk. Dit biedt de mogelijkheid om een samenhang te vinden tussen deze beeldende werken en zo van elkaar en over elkaar te leren.

Daarbij draagt samenwerken bij aan het maken van meer gelaagde en complexere kunstwerken (zowel inhoudelijk als visueel).

Hoe kom ik aan dit aandachtspunt?

Ons huidige onderwijs systeem is gebaseerd op principes uit de 18^e-19^e eeuw (rond de tijd van de verlichting)⁷. Of dit onderwijssysteem nog aansluit op de tijd van nu staat vurig onder discussie. Zo ligt bijvoorbeeld de focus met name op individuele prestaties van leerlingen⁸.

Hoewel individueel werken een creatief proces kan bevorderen, hebben opdrachten waarbij samengewerkt wordt een motiverend effect. Door op mijn stages te experimenteren met sociale cohesie binnen mijn opdrachten, ontdekte ik dat samenwerken de druk op het individu om te presteren verlaagd en op die manier vrijheid en ruimte creëert waarin een leerling zich creatief durft te uiten. Daarnaast kan de creatieve input van een ander erg inspirerend zijn.

⁷ Sir Ken Robinson theRSAorg. "RSA Animate: Changing Education Paradigms." YouTube, YouTube, 14 Oct. 2010, <https://www.youtube.com/watch?v=zDZFcdGpL4U>.

⁸ UNESCO rapport

"Onderwijs Is Te Veel Gericht Op Prestatie En Te Weinig OP WELZIJN." NPO Radio 1, NPO Radio 1, 7 Apr. 2022, <https://www.nporadio1.nl/nieuws/achtergrond/215b6b14-1803-4277-bedc-e9f2a3fb704b/onderwijs-is-te-veel-gericht-op-prestatie-en-te-weinig-op-welzijn>.

De Praktijk

De Metropool

Naar aanleiding van het schilderij *Kasteel en zon* (1928) van *Paul Klee* (1897-1940) besprak de klas niet alleen uit welke geometrische vormen een gebouw bestaat, maar ook wat voor gebouwen er allemaal te zien zijn in een stad. In tweetallen deelden de leerlingen hun ideeën over wat ze belangrijke gebouwen vonden in de stad. Een groepje schilderde uiteindelijk een *Metropool* (deze titel hadden ze zelf bedacht). Tijdens hun samenwerking kwamen ze op het idee om al hun gebouwen te verbinden met glijbanen, zodat de stad meer een geheel werd.

'Kasteel en zon' (1928) - Paul Klee

Leerlingen die tijdens de les samen aan hun stadsschildering werken

Een stripverhaal maken: hoe werk je samen?

Leerlingen uit groep 7 maakten tijdens deze les in groepjes van 3 een stripverhaal. Ter voorbereiding kregen de leerlingen een technische en inhoudelijke uitleg over de opdracht en bespraken we klassikaal hoe je op een constructieve manier kan samenwerken. Elkaar uit laten spreken, elkaars input serieus nemen en soms gezamenlijk concessies moeten maken, waren voorwaarden die ter sprake kwamen.

De leerlingen waren vrij in het maken van hun eigen taakverdeling. Sommige drietallen besloten iemand de leiding te geven over het verzinnen van het verhaal, een ander te laten schrijven en samen de achtergrond te tekenen. Op deze manier had iedere leerling de mogelijkheid om zijn expertise in te zetten en konden ze uiteindelijk een kwalitatief eindproduct presenteren waar ze trots op waren en allemaal even hard aan hadden gewerkt.

Emotionele ontwikkeling

Als we beeldend werken staan we heel dicht in contact met onszelf, onze intuïtie en onze gevoelens.

Waarom is ruimte creëren voor emotionele ontwikkeling waardevol?

In het proces van verbeelden, vertolken we ons onderbewuste waardoor we een diepere kennis over onszelf verkrijgen. Soms kan dit confronterend zijn, soms bevrijdend, maar meestal is het vooral leerzaam.

Hoe kom ik aan dit aandachtspunt?

Als kind vond ik veel soelaas in creatief bezig zijn. Mijn eigen geschapen universum was een toevluchtsoord waarin ik me precies mocht uiten zoals ik me voelden zonder oordeel. Hoewel ik behoorlijk kritisch kan zijn naar mezelf, ervaar tijdens beeldend werken nog steeds dat mijn kritische stem meer naar de achtergrond verdwijnt. In deze *safe space* leer ik veel over mezelf, omdat er vaak dingen naar boven komen die ik normaal gesproken onderdruk of wegstop.

Binnen kunststromingen zoals het symbolisme en de kunstzinnige vak therapie wordt verbeelding vaak ingezet om ons onderbewuste, en zo ook onszelf, beter te leren begrijpen.

De Praktijk

Papieren Mozaïek

Voor deze opdracht versnipperde leerlingen papier. Doordat ze dit met de hand deden, kregen alle snippers een verschillende grote en vorm. De uitdaging was dat de leerlingen niet van tevoren mochten bedenken wat ze gingen maken, maar moesten associëren aan de hand van wat ze in de verschillende snippers zagen.

Een leerling maakte een torretje, en gaf vroegtijdig aan dat zijn werk af was. Het torretje stond in het midden van het witte papier met wijd gespreide pootjes en een beteuterd gezichtje. De leerling vertelde dat de tor niet blij was, omdat hij niet tevreden was met de cijfers op zijn rapport. Ook gaf de leerling aan veel over de natuur te weten. Zo wist hij dat insecten 'tussen de blaadjes' leven. Samen waren we het er daarom unaniem over eens dat hij dit nog kon toegevoegd aan de mozaïek. Tot slot bedacht de leerling dat regen het beste paste bij het humeur van de tor. De blaadjes plakte hij in een koepel vorm om de tor

Kunstwerk van een tor in de regen

heen, zodat hij er onder kon schuilen voor het slechte weer. Trost presenteerde hij zijn werk aan het einde van de les.

Traumasensitiviteit

In de meeste contexten is er in meerdere of mindere mate sprake van leerlingen die ingrijpende gebeurtenissen hebben mee gemaakt. Deze ingrijpende gebeurtenissen kunnen een grote impact hebben op het leven van een kind en diens ontwikkeling. In de klas wordt je als docent vaak geconfronteerd met bepaald gedrag dat gepaard gaat met onverwerkte trauma's en daaruit voortkomend overlevingsgedrag.

Waarom is traumasensitief werken waardevol?

Het is belangrijk om als docent bewust om te gaan met leerlingen die ingrijpende gebeurtenissen hebben mee gemaakt. Hierdoor kan bepaald gedrag in de juiste context geplaatst worden. Doordat je als docent op deze manier adequaat weet te handelen, bieden deze situaties een mogelijkheid voor leerlingen om emotioneel te groeien.

Trauma's en vooral het helen hiervan gaan over de menselijke essentie en universele waarden. Dit zijn super betekenisvolle (en naar mijn idee noodzakelijke) thema's om te behandelen op school. Traumaverwerking gaat over voelen, introspectie en het ontladen en kanaliseren van emoties. Deze handelingen zijn inherent verbonden aan beeldende vorming. Beeldend werken kan een hulpmiddel zijn bij het re-integreren van overweldigende gevoelens.

Hoe kom ik aan dit aandachtspunt?

In het boek *The Body keeps the Score* van traumaexpert Bessel van der Kolk, wordt er veel verteld over hoe onverwerkt trauma zich manifesteert in het lichaam. Het autonome zenuwstelsel raakt overbelast op het moment dat een gebeurtenis de overweldigend is om te verwerken. Deze emotionele ervaring zet zich dan vast in het lichaam waardoor de persoon in kwestie gevoelsmatig nog steeds in dit beangstigende moment leeft⁹.

Ook leven we tegenwoordig in een hele snelle wereld waarin stress een grote rol speelt. Een persoon met trauma ervaart dit echter anders, aangezien de hoeveelheid tolerantie voor stress aanzienlijk lager is. Dit zorgt ervoor dat een getraumatiseerd persoon sneller overrompeld raakt door emoties, en zich niet op een kalme manier kan navigeren binnen zijn/haar eigen gevoelsleven.¹⁰ Beeldend werken kan een zeer passende tool zijn bij dit navigeren, omdat het een persoon uit de

⁹ A., Van der Kolk Bessel. "Running for Your Life: the Anatomy of Survival." *The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma*, Penguin Books, New York, NY, 2015, pp. 51–73.

¹⁰ A., Van der Kolk Bessel. "Losing Your Body, Losing Yourself." *The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma*, Penguin Books, New York, NY, 2015, pp. 87–102.

traumatische herbeleving in het hoofd haalt en terug brengt in het hier en nu door te werken met sensorische stimulans. Uiting geven aan overweldigende gevoelens door te boetseren, krassen, trekken, scheuren of simpelweg tasten, maakt dat de spanning vrij komt uit het lichaam en iemand weer tot zichzelf kan komen.

De Praktijk

Terug trek hoekje

Bijkomende frustratie tijdens technische uitvoering van een beeldende opdracht kan een leerling soms te veel worden. Dit leidt vaak tot gedrag wat de voortgang van de les of het creatieve proces van anderen verstoort.

Leerling straffen die moeilijk met zo'n stress factor om kunnen werken werkt echter averechts. De behoefte van de leerling is namelijk het uiten van bijvoorbeeld woede of verdriet. Het *Terugtrek hoekje* biedt leerlingen de mogelijkheid tot rust te komen, zodat ze hun emoties op een constructieve manier een plek kunnen geven.

Met een klas van meer dan 20 kinderen is het echter lastig om een leerling hier individueel bij te begeleiden. Maar het mooie van sensorisch/beeldend werken, is dat het zeer intuïtief is. Ook zonder de begeleiding van een docent komt de leerling zelf tot de ontdekking welk materiaal of handeling een troostend effect heeft.

Dit bleek uit hoe de leerlingen zelfstandig met materialen aan de slag gingen in het hoekje op de gang. Vaak kleiden ze of vonden ze het fijn om met wollen draadjes te spelen. Ook werden er tekeningen gemaakt of kleine stukjes tekst geschreven.

Leerlingen die in het terug trek hoekje aan het kleien zijn

Moeite hebben met stil zitten: krassen en dansen

Een gevolg van overspanning van het zenuwstelsel is een gebrek aan concentratie en moeite met stil zitten. Iets wat in een schoolse context vaak van kinderen verwacht wordt. Dit op zichzelf is niet per definitie iets kwalijks, maar om zo op een rustige manier tot jezelf te komen, kan voor sommigen leerlingen heel confronterend zijn. Emoties waar het individu in kwestie zelf liever aan voorbij gaat, komen ineens op de voorgrond te staan.

Daarom gaf ik tijdens een van mijn lessen leerlingen de opdracht om een vel behang vol te krassen met wasco. Sommige leerlingen vonden het lastig om op deze manier controle los te laten, maar andere die zich tijdens de les moeilijk konden concentreren op de opdracht bloeide helemaal op. Niet alleen was aan het einde van de les het blad vol gekrast met prachtige kleuren in de meest

dynamische vormen, ook bedachten ze bijpassende bewegingen die uiteindelijk een soort 'vuurwerk dans' werden.

(her)Contextualiseren

Contextualiseren gaat over de wereld om je heen in kaart brengen. Her-contextualiseren gaat over een appèl doen op je eigen belevingswereld en tussen beide verbanden leggen.

Waarom is contextualiseren waardevol?

Door verbanden te leggen tussen je interne wereld en de wereld buiten jezelf verbreed je perceptie. Deze dynamiek werkt beide kanten op. Doordat je de wereld om je heen beter begrijpt en in kaart weet te brengen kan je je er ook makkelijker en met meer zelfvertrouwen in bewegen. Dit biedt de mogelijkheid om je niet alleen onderdeel te voelen van dat wat zich buiten je begeeft, maar hier ook ruimte in in te nemen en verandering in aan te brengen.

Hoe kom ik aan dit aandachtspunt?

Vaak wordt binnen kunst en cultuur onderwijs nog vaak les gegeven vanuit het Westerse kunst canon. Zo wordt kunst bijvoorbeeld vooral benaderd vanuit museale context en staat vooral het culturele erfgoed uit Europa centraal¹¹. Hoewel dit zeker waardevol kan zijn, is het een erg eenzijdige manier van het onderwijzen en uitdragen van kunst. Er zijn over de hele wereld talloze manieren van kunst maken en ervaren. Om ons hier voor open te stellen, moeten we eerst de westerse normativiteit die heerst binnen de huidige kunstwereld erkennen. Binnen mijn lessen focus ik me vooral op hoe dit canon onze manier van werken (doel en product gericht) en onze esthetiek beïnvloed. Hierbij nodig ik de leerlingen uit om samen met mij opzoek te gaan naar alternatieven voor deze overheersende visie op kunst.

Dit aandachtspunt komt voort uit de praktijk ervaring tijdens mijn stages en lessen. Leerlingen blokkeren in hun beeldende proces, wanneer ze zichzelf toetsten aan conventies binnen de hedendaagse Westerse kunstwereld. Hun eigen smaak en eigen intuïtieve manier van zichzelf uiten stellen ze ondergeschikt aan de heersende norm.

¹¹ "Kunstzinnige Oriëntatie - Leerlijn B." SLO, <https://www.slo.nl/thema/meer/tule/kunstzinnige-orientatie/kerndoel-56/leerlijn-b/>.

De Praktijk

‘Wat is mooi?’ ; gezichten natekenen

Voor deze opdracht maakten leerlingen portretten van elkaar, door elkaars gezicht met permanent marker over te trekken op een transparant vel.

Veel leerlingen stelde foto realisme gelijk aan ‘mooi’ en raakten daardoor snel gefrustreerd tijdens de opdracht.

Centraal bij deze opdracht stond de uitleg over de historische context van waarheidsgetrouw schilderen. Door uit te leggen dat portretten vroeger dezelfde functie hadden die foto’s tegenwoordig hebben, begrepen de kinderen dat portretten ook een andere waarde hebben naast de realiteit weergeven.

Dit onderbouwde ik door voorbeelden te laten zien van neo-expressionistische en kubistische portretten van o.a.

Jean-Michel Basquiat en Picasso (die veel inspiratie haalden uit de Afrikaanse beeldcultuur). De leerlingen gaven aan sommige beeldaspecten zoals de kleur en vorm van de voorbeeld portretten ook mooi te vinden, ondanks dat deze niet waarheidsgetrouw waren.

Op deze manier werd het legitimeren van hun eigen voorkeuren en hun stijl gestimuleerd.

Aan het einde van de les concludeerde een leerling over het portret van een; ‘Ik vind het mooi, omdat jij het gemaakt hebt’.

Portret gemaakt door leerling

Voorbeelden van portretten die ik gebruikte tijdens de les

Toeval

Met toeval werken gaat over acceptatie van wat er in het heden gebeurt en het hebben van vertrouwen in de natuurlijk verloop van zaken. Dit vergt een andere didactische benadering en mindset.

Waarom werken met toeval waardevol?

Je overgeven aan het moment kan behoorlijk lastig zijn. De controle uit handen geven door een beeldend proces op zijn beloop te laten, gaat in tegen het alom heersende idee dat alles ten alle tijden uiterst beheerst en een zo efficiënt mogelijk moet gaan. Binnen deze mindset moeten al onze acties bijdragen aan het bereiken van een gefixeerd doel.

In de praktijk lopen dingen echter vaak anders. Er geburen continue dingen waar we geen controle over of kennis van hebben. Ook het uitgaan van een eindig proces kan onze blik doen verstarren.

Onwetendheid heeft daarom vaak een negatieve connotatie.

Deze plek van het niet weten kan echter ingezet worden als safe space waarin oneindig veel ruimte is voor onderzoek en experimenteren zonder oordeel.

Hoe kom ik aan dit aandachtspunt?

Deze werkwijze is nauw verbonden met de visie van Reggio Emilia. Dit is een pedagogische benadering, ontstaan in Noord Italië als reactie op de verschrikkingen uit de tweede wereldoorlog en kwam voort uit de noodzaak de nieuwe generatie beter op te voeden om zo toekomstige catastrofes zoals oorlogen te voorkomen¹². Binnen deze benadering is het belangrijk dat de docent een rol als begeleider aanneemt. De nadruk ligt bij werken met toeval met name op de pedagogische en didactische vaardigheden van de docent, aangezien het inspelen op het moment in het algemeen als van nature komt bij kinderen. Vertrouwen in de velen competenties van het kind is hierbij cruciaal en creëert de mogelijkheid om gezamenlijke een avontuurlijke en verrassende zoektocht aan te gaan. Actief en empathisch luisteren zijn vaardigheden waar je je als docent op moet trainen. Het uitstellen van een oordeel tijdens het luisteren naar een ander, iets niet durven te weten, transparant zijn over je interpretaties en linken leggen tussen je eigen beleavingswereld en die van een ander maken hier onder meer onderdeel van uit¹³.

¹² "Reggio Emilia Education." YouTube, YouTube, 31 Jan. 2019, https://www.youtube.com/watch?v=7n2hCebmT4c&t=4s&ab_channel=Sprouts.

¹³ Edwards, Carolyn Pope, et al. "The Pedagogy of Listening: The Listening Perspective from Reggio Emilia." *The Hundred Languages of Children the Reggio Emilia Experience in Transformation*, Praeger, Santa Barbara (Calif.), 2012, pp. 234–235.

De Praktijk

Figuurstuk ontstaan door het experimenteren met ecoline en water

‘Juffrouw, mag ik wat anders maken?’

Doordat tijdens een opdracht nieuwe technieken of interessante eigenschappen van een materiaal ontdekt worden, raakt een leerling soms op een ander spoor. Hier ruimte voor creëren binnen een les leidt vaak tot meer inhoudelijke verdieping en uitbreiding van technische en vakoverstijgende vaardigheden. Op de vraag ‘mag ik wat anders maken’ is mijn antwoord daarom meestal ja.

Aquarellen

Door te experimenteren met de eigenschappen van verf in combinatie met water creëerde leerlingen nieuwe onverwachte vormen. Er ontstonden beelden die ze van te voren niet zelf hadden kunnen verzinnen. Deze positieve uitkomst stimuleerde verdere experimenten.

Experimenteren met klei

Boetseren ontleent zich goed voor maken zonder voorbedachte rade. Door het zintuiglijke ervaren van het materiaal en het bewerken ervan centraal te stellen, verschuift de focus van productgericht werken naar experimenteren met de formele eigenschappen van het materiaal zelf.

Deze werkwijze motiveerde leerlingen om beelden te laten ontstaan zonder oordeel en zo op speelse wijze buiten hun eigen comfort zone te treden. Andere raakten zo geïntrigeerd door de handeling van het boetseren zelf en gebruikten het met name als emotionele uitlaatklep.

Leerling die tijdens de les experimenteert met klei

Kreukels in het papier

In de piek van zijn frustratie verkreukelde een leerling zijn tekening.

Ruimte geven aan emoties die spontaan opkomen tijdens een opdracht leidt soms tot nieuwe creatieve inzichten.

Zo kwam de leerling zelf op het idee om de tekening te ontvouwen en de kreukels te arceren en creëerde zo iets nieuws.

Kunstwerk gemaakt door

Per ongeluk een portret

Dit schilderij hangt aan de muur in het klaslokaal, om te illustreren hoe uit toeval mooie dingen kunnen ontstaan. De leerlingen die hier aan hebben gewerkt, waren begonnen met het rood kleuren van de achtergrond, maar hadden halsoverkop hun ongewassen kwasten op het papier laten liggen, waardoor de afdruk van hun penselen leek op een gezicht van een vrouw verscholen achter een rode sluier.

*Portret van een gesluierde vrouw,
dat per toeval gemaakt werd*

Presenteren

Het doel van presenteren is het delen van elkaars persoonlijke ervaringen aan de hand van beeldend werk.

Waarom is dit criterium waardevol?

Door te presenteren leer je je eigen ideeën te verwoorden en achter je eigen waarheid staan. Daarbij biedt het de mogelijkheid om elkaar te bevragen, waardoor we elkaar en de ander beter leren begrijpen.

Hoe kom ik aan dit criterium?

De inhoudelijke meerwaarde van mijn lessen komt het meest tot zijn recht op het moment dat leerlingen hun doorgemaakte processen en ondervindingen met elkaar delen. Vanuit de leerlingen is er ook altijd een sterke behoefte om hun werk aan elkaar te laten zien. De reacties op elkaars werk leiden vaak tot diepgaande gesprekken over de meest uiteenlopende (existentiële) thema's. Op het gebied van vormgeving zijn de leerlingen vaak geïnteresseerd in elkaars werkwijze en door hierover te vertellen bouwen ze gezamenlijk hun collectieve kennis uit.

De Praktijk

Zijn alle moeders lief?

In het kader van Moederdag maakten de leerlingen een geborduurde kaart. Ze mochten zelf beslissen of de kaart voor hun moeder of een andere ouder of verzorger was. Ook maakten sommige leerlingen een kaart in het teken van het Suikerfeest.

Aan het einde van de les vertelde de leerlingen aan elkaar voor wie ze hun kaart hadden gemaakt en waarom. Er ontstond tijdens het presenteren een discussie over de vraag 'zijn alle mama's lief, of kunnen ze ook stout zijn?'. De meeste waren van mening dat moeders altijd aardig zijn, met als reden dat je zonder moeder niet zou bestaan en

Kaart met tekst 'Mama ik ben verliefd op jou.'

omdat ze altijd voor je zorgen. Een andere leerling gaf als tegenargument dat kinderen die geadopteerd zijn, of van wie de ouders overleden zijn, geen moeders hebben die voor ze zorgen. Deze opmerking zorgde voor enige opheffing, omdat de meeste er geen voorstelling bij hadden. Maar doordat deze leerling zijn opvatting tijdens het presenteren met de klas te durfden te delen, belichtte dit voor iedereen een nieuw perspectief.

Geborduurde kaarten die de leerlingen maakten voor Moederdag

Conclusie

Tijdens dit onderzoek heb ik mee mogen maken hoe de artistieke potentie van leerlingen steeds meer tot uiting kwam op het moment dat er bewust ruimte voor ze werd gemaakt. Uit hun onbevangen manier van denken zijn mooie, esthetische en betekenisvolle beelden voortgekomen waarmee ze elkaar, maar ook mij erg hebben geïnspireerd.

De meerwaarde van kunsteducatie kan op ieder leerling overgebracht worden door aandacht te schenken aan elkaar, geduld te hebben, durven te vertrouwen in het creatieve proces, plezier te hebben en diversiteit in de breedste zin van het woord te omarmen.

De uitkomst van mijn onderzoek is geen steevaste methodiek. In de formulering van mijn werkwijze heb ik daarom weloverwogen gekozen voor het begrip *aandachtspunten* in plaats van *tools*. Tools impliceren namelijk dat het concrete werktuigen zijn en dat draagt iets onveranderlijks in zich mee. Tijdens mijn onderzoek kwam ik er namelijk achter dat ik in de praktijk de aandachtspunten benader als een soort doosjes. Aan deze doosjes kan steeds een nieuwe invulling geven worden ten behoeve van de omstandigheden. Op deze manier kan ieder aandachtspunt binnen de meest uiteenlopende contexten op een passende manier ingezet worden.

Tot slot realiseer ik me dat ik slechts aan het begin sta van een lange ontdekkingsreis. In dit onderzoek document heb ik slechts enkele voorbeelden kunnen laten zien, maar er zijn eindeloos veel uitkomsten mogelijk.

Ik kijk er naar uit om samen met leerlingen, collega's en andere creatievelingen binnen het speelveld van de kunsteducatie verder te experimenteren om zo kunst op de meest diverse manieren uit te dragen.

Bronnenlijst

Iliass el Hadioui, Hoe de Straat de School binnendringt

“Hoe De Straat De School Binnendringt.” PDF Free Download, <https://docplayer.nl/121466-Hoe-de-straat-de-school-binnendringt.html>.

Vertovec, Steven. Super-Diversity. Routledge, 2015.

Kunst (Beeldende Vormgeving/ Dans/Drama/Muziek/Algemeen) Vwo - Examenblad. CvTE-Syllabuscommissie Kunst (Algemeen) Havo En Vwo 2019/2020, https://www.examenblad.nl/examenstof/syllabus-kunst-vwo-2022/2022/vwo/f=/kunst_algemeen_vwo_versie_4_2022_nadere_vaststelling.pdf.

“Kunstzinnige Oriëntatie - Leerlijn B.” SLO, <https://www.slo.nl/thema/meer/tule/kunstzinnige-orientatie/kerndoel-56/leerlijn-b/>.

Bessel van de Kolk, The Body Keeps the Score

A., Van der Kolk Bessel. ‡The ‡body Keeps the Score: Mind, Brain and Body in the Transformation of Trauma. Penguin Books, 2015.

Anton Horeweg, De Traumasensitieve School

Horeweg, Anton. De Traumasensitieve School Een Andere Kijk Op Gedragsproblemen in De Klas. LannooCampus, 2020.

The Hundred Languages of Children

Edwards, Carolyn Pope, et al. The Hundred Languages of Children the Reggio Emilia Experience in Transformation. Praeger, 2012.

“Reggio Emilia Education.” YouTube, YouTube, 31 Jan. 2019, https://www.youtube.com/watch?v=7n2hCebmT4c&t=4s&ab_channel=Sprouts.

Sir Ken Robinson

theRSAorg. “RSA Animate: Changing Education Paradigms.” YouTube, YouTube, 14 Oct. 2010, <https://www.youtube.com/watch?v=zDZFcDGpL4U>.

UNESCO rapport

“Onderwijs Is Te Veel Gericht Op Prestatie En Te Weinig OP WELZIJN.” NPO Radio 1, NPO Radio 1, 7 Apr. 2022, <https://www.nporadio1.nl/nieuws/achtergrond/215b6b14-1803-4277-bedc-e9f2a3fb704b/onderwijs-is-te-veel-gericht-op-prestatie-en-te-weinig-op-welzijn>.